

ků a způsoby jejich skupinově prospěšného i ničivého vlivu. Ukazuje pak, jak osobnostní a kulturní pochody – vnímání, rozlišování, jazykové kódování a skupinové zakořenění sociálních stereotypů – podmiňují jejich výskyt, trvalost a praktický projev. Cestu k tomu v individuálním vývoji osobnosti a v její socializaci demonstruje na typických procesech učení a společenského začleňování člověka již od dětství.

Dále se Allport pouští do objasnění vnitřní psychologické dynamiky aktualizace předsudků a chování podle nich. Poukazuje například na význam osobní a skupinové frustrace, agrese, úzkosti, viny a psychodynamiky obranných mechanismů, a vedle toho i demograficky založených rozhraničení společnosti (např. podle etnických měřítek či podle typu náboženství). Výsledkem vyhraněného předsudečného vývoje jsou pak určité krajní až poruchové trvalé vzorce osobnostních sklonů (např. „autoritářská osobnost“) a způsobů sociálního jednání (např. „demagogie“). Proti nim stojí na druhé straně osobnosti v tomto ohledu „tolerantní“, přičemž i tato tolerantnost má nejen různé kořeny, nýbrž i různou povahovou kvalitu.

Několik kapitol poslední části autor věnuje psychologicky podloženým úvahám a návrhům, jak společensky se skupinovými předsudky a jejich projevy prospěšně pracovat. Zvažuje akce zákonodárné, vzdělávací i sociálně psychologické a dovádí svá doporučení do zcela praktických zásad. – Ostatně důraz na konkrétní znázornění předsudečných úkazů a na praktické překonávání jejich škodlivých důsledků prostupuje celým textem a autor jej vyostřuje množstvím příkladů z reálných sociálněpsychologických „případových“ zkušeností i z řady výzkumných odborných studií. Množstvím takových ilustrací i živým, až hovorovým jazykem se tato poměrně objemná kniha stává zajímavou a dobře čtivou nejen pro výzkumně „předpojaté“ odborníky, nýbrž i pro psychologicky nespécializovanou veřejnost, což bylo i explicitním autorovým zámerem.

Rád tedy potvrzuji, že i v současné době zajmající se často jen o rychlá a pokud možno jednoduchá řešení svých těžkostí je Allportova kniha krom své trvalé psychologicky poučné hodnoty zároveň dobrým vzorem přístupu k jejím možná stále bolestnějším společenským postižením a nemocem. Doporučuji ji jako vhodnou základní orientaci a vodítko všem, kteří jsou jejím tématem jakkoli zaujati, a to bez rozdílu v oborech jejich základního vzdělání.

K. Balcar

J. Plichtová:

METÓDY SOCIÁLNEJ PSYCHOLÓ- GIE ZBLÍZKA. KVALITATÍVNE A KVANTITATÍVNE SKÚMANIE SOCIÁLNYCH REPREZENTÁCIÍ

Bratislava, Média 2002, 350 s.

Podnětná monografie je věnována dokumentaci a analýze metod v rámci systémového přístupu ke studiu sociálních reprezentací. Zároveň obsahuje řadu širších psychologických a zčásti i sociologických a filozofických přesahů.

Člení se na 10 kapitol: 1. Přírodní a společenský charakter lidské mysli. 2. Teorie sociálních reprezentací. 3. Volné asociace a sociální reprezentace. 4. Analýza textu a mediální komunikace. 5. Využití počítačových programů pro analýzu textů. 6. Kvalitativní interview. 7. Diskutující skupina a skupinové interview. 8. Etnografické pozorování. 9. Program výzkumu sociálních reprezentací: metodologické a epistemologické otázky. 10. Místo závěru.

Hlavní přínos práce je podle našeho názoru v tom, že do slovenské i české literatury (srv. autorčiny stati s touto tematikou v Československé psychologii) uvádí zatím nejúplněji významnou francouzskou teorii sociálních reprezentací S. Moscoviciho a jeho spolupracovníků. Tuto teorii dnes zastává řada psychologů i v jiných zemích. Autorka se zabývá nejen touto teorií, ale také, a zejména, relevantními metodami. Tento průnik teoretického a metodologického zřetele, který je předností práce, jí nebrání v přesahujících analýzách týkajících se širších otázek sociálně psychologické teorie vůbec a sociálně psychologických metod vůbec.

Sociální reprezentace v pojetí S. Moscoviciho představuje subsystém společenského vědomí. Vychází se z toho, že konkrétní lidé a konkrétní skupiny si vytvářejí v každodenním životě vlastní soubor představ, které sice nejsou vědeckým poznáním, ale pomáhají uspořádat si obraz o skutečnosti a orientovat se v ní. K sociálním představám (reprezentacím) patří nejrozmanitější názory, víry, přesvědčení. Mají primárně sociální povahu. S. Moscovici pro to uvádí tři okolnosti: Primárně sociální charakter představ znamená, že nelze vysvětlit jejich fungování na základě zákonitostí individuální psychiky. – Téměř všechny poznatky a přesvědčení získává jedinec od jiných lidí prostřednictvím vzájemného působení s nimi. – Sociální ideje a přesvědčení jsou zakořeněny ve specifických strukturách (hnutích, církvích, rodinách, klubech aj.) a mají proto nucený ráz – nejde jen o představy o tom co je, ale i o představy o tom co má být. Představy rozlišuje podle dvou typů racionálnosti, které jsou trvalé: představy každodenního života tvoří konsenzuální univerzum, ideologické a vědecké představy tvoří zvěcnělé univerzum.

Sociální představy každodenního života nelze redukovat na vědu a ideologii, stejně jako nelze redukovat na vědu zdravý rozum. Zároveň však probíhají mezi oběma typy přechody: od představ zdravého rozumu k představám vědeckým, a naopak přeměny vědeckých představ v představy zdravého rozumu, tzv. folk science.

Specifický přínos teorie sociálních reprezentací spočívá v přihlížení k přirozenému kontextu vědomých obsahů, ke smyslu, který nositelé svým představám přisuzují, a ke společnému porozumění situaci, ve které se nacházejí. Důležitý je také zřetel k tomu, jak vstupují společné představy do vzájemné komunikace a jak se na jejich základě konstruuji u lidí a skupin různé verze prožívaného světa. V sociálních představách je propojen vědomý aspekt s nevědomým, kognitivní aspekt s emocionálně hodnotícím. Starý problém fungování společenského vědomí vůbec a společenské psychologie zvláště tu dostává novu podnětnou podobu.

Určitý problém teorie sociálních reprezentací, a autorka si je toho vědoma, je v omezení na vědomí, nevědomí, myšlení, řeč. Není tu tematizována rovina společenského bytí aktérů, jejich společná praktická činnost. Proto tu také nenalzáme tolik konkrétní poznatky o vzniku společenských představ, i když se význam tohoto problému proklamuje. I přes toto omezení dochází teorie sociálních reprezentací k zajímavým výsledkům, jako je například inherentní spojení sociálních představ s kulturou. To vedlo S. Moscoviciho, který na to upozornil jako jeden z prvních, až k jednostrannému programovému prohlášení transformovat sociální psychologii na kulturní antropologii moderního člověka.

Další přínos monografie vidíme v bystrém výkladu a použití kvalitativních metod. Detailní pozornost je věnována těm metodám, které se používají při výzkumu sociálních reprezentací. Jsou to zejména analýza volných asociací, analýza textu včetně příslušných počítačových programů, kvalitativní interview, skupinové interview, etnografické pozorování. V souladu s tím se rozlišují čtyři druhy dat: výpovědi účastníků, pozorování jejich reálného chování, jejich vzájemná komunikace či diskurz, a konečně dokumenty o nich. U integrace dat se rozlišují dva způsoby: integrace dat na základě vzájemných vztahů do podoby struktury při rozlišení centrálních a periferních elementů a společenského kontextu, a dále odkrývání souvislosti mezi společenskou událostí či situací, jednotlivými aspekty reprezentací, sociální identitou jejich nositelů a jejich konáním. Řadu metod dokumentuje autorka na základě vlastních výzkumů. Rozbor metod vyúsťuje u autorky do filozoficko-metodologických úvah.

Již jsme ukázali na to, že přes teoreticko-me-

todologické soustředění na sociální reprezentace a relevantní metody autorka často spontánně přechází k širším rozborům. Její podnětnou monografii lze proto také chápat jako nepřímý výraz potřeby a výzvu zpracovat nově problematiku společenského vědomí, společenské psychologie a společenského subjektu v celé šíři včetně sociálních reprezentací. A obdobně jako výraz potřeby a výzvu zpracovat nově sociálně psychologickou metodologii v celé šíři včetně metod relevantních výzkumu sociálních reprezentací.

J. Janoušek

JUNGOVA TYPOLOGIE ŽIJE

Typologické úvahy, obsažené zejména v práci *Psychologische Typen* (1921), podobně jako práce s takzvaným „asociačním experimentem“¹, patří do prvního období Jungovy tvorby, orientovaného spíše přírodovědně. Později u něj převážil zájem o kolektivní nevědomí a jeho projevy v náboženství, mytologii, alchymii atd., tedy orientace převážně duchovědná. Typologie zůstala sice součástí povinné průpravy jungovských psychoterapeutů, mimo tuto školu byl však její ohlas malý. Výzkum a praktická diagnostika psychické individuality šly jinou cestou. Prosadily se především empiricky konstruované dotazníky inspirované jednak rozmanitostí psychopatologie, jako je zejména MMPI, jednak možnostmi faktorové analýzy, spjaté se jmény jako Guilford, Eysenck, Cattell, v současnosti pak se široce uznávaným „modelem“ Big Five. Od padesátých let, kdy americké amatérky Myersová a Briggsová vytvořily na základě Jungovy teorie dotazník *Myers-Briggs Type Indicator (MBTI)*, uplatňují se jeho myšlenky v psychodiagnostice trvale, byť zatím jen marginálně. V současné době se připravuje psychometricky dokonalejší náhrada za tento dotazník, jež by mohla přinést Jungově typologii ještě větší popularitu.² Naším expertem, hluboce ponořeným do jungovské typologie a zvláště do její praktické diagnostické aplikace (hlavně v podnikové sféře), je Michal Čákr, autor knihy *Typologie osobnosti* (Praha, Management Press, 2004).

V čem je zvláštní přínos Jungova modelu osobnosti, a tedy i šance dotazníku MBTI, případně jeho připravovaného nástupce? Běžné faktorové modely, např. Cattellův šestnáctifaktorový, počítají s vlastnostmi, jež ve svém souhrnu „pokrývají“ osobnostní individuální rozdíly v pod-

¹ Uvozovky vyjadřují, že termín *experiment* má v metodologii jiný význam.

² Za tuto informaci vděčím dr. Havlůjovi a jeho kontaktům s vydavateli MBTI.